

LA CULTURA ALEMANYA EN LA SEGONA MEITAT DEL SEGLE XIX A CATALUNYA: LA REVISTA CIENTIFICOLITERÀRIA *LA ABEJA*

Josep M. Núñez i Espallargas; Jordi Servat i Susagne

Departament de Didàctica de les Ciències i la Matemàtica. Universitat de Barcelona

Paraules clau: premsa científica, segle XIX, Romanticisme, protestantisme, cultura alemanya.

The german culture in the second half of the XIX century in Catalonia: The scientific and literary journal *La Abeja*

Summary: La Abeja was a scientific and literary journal that offered an almost unique insight into the influence of German culture in Catalonia in the mid-nineteenth century. It was founded by Bergnes de les Cases, an unusual character who built up a small but enthusiastic team of translators working directly from the original, rather than translating from French, as was the custom of the time. La Abeja combined seriousness and wit, and its air or fraternity and humanity was a close reflection of the philosophic and religious ideology of its founder. The journal is also a primary source of information for the complex relationships between science and romanticism.

Key words: scientific press, XIX Century, romanticisme, protestant, german culture.

1. La premsa científica al segle XIX

Les revistes científiques publicades a Catalunya i a l'Estat espanyol al segle XIX han estat poc estudiades. Les raons són diverses. En primer lloc, tenim la manca de revistes pròpiament científiques. Excepte aquelles que apareixen com a òrgans d'un gremi o d'una institució cultural, les revistes adreçades a un públic més ampli inclouen entre les seves pàgines altres temes, a més dels estrictament científics. Però, tot i així, eren revistes de durada curta i el seu tiratge rarament superava el d'alguns centenars d'exemplars per número. Pel que fa als articles, la majoria es nodrien de traduccions de treballs apareguts a revistes estrangeres, fonamentalment franceses, ja que durant una bona part del segle XIX les influències foranes a la cultura científica catalana vénen dominades quasi totalment pel nostre veí del nord. En efecte, és fàcil constatar que la majoria de les obres d'autors estrangers, fins i tot les de caràcter literari, ens arriben traduïdes del francès. Finalment, cal afegir la dificultat tècnica de recopilar les col·leccions senceres de moltes d'aquestes revistes, que o bé s'han perdut o bé es conserven incompletes i amb grans llacunes a les biblioteques i hemeroteques. Malgrat aquestes

consideracions, l'anàlisi dels materials apareguts a les revistes científiques ofereix elements útils a l'investigador. Així, per exemple, podem copsar els interessos científics dels homes i dones del segle passat i intentar respondre a preguntes com ara quines eren les branques de la ciència i els temes més conreats, quines eren les influències forànies més destacades i com arribaven al nostre país, etc.

D'aquí l'interès de *La Abeja*. És una de les poques revistes publicades a Catalunya, per no dir l'única, que reuneix un doble vessant, el de tenir com a objectiu prioritari la divulgació científica i el d'agafar com a model les publicacions alemanyes del moment. Va aparèixer l'any 1862 i va durar fins al 1870. Va ser, doncs, una revista de vida relativament llarga, si la comparem amb d'altres del mateix caire i de la mateixa època (TORRENT, 1966: I, 38). El seu director i animador principal va ser Antoni Bergnes.

2. Antoni Bergnes de les Cases (1801-1879)

Antoni Bergnes de les Cases era un personatge notable en molts aspectes (OLIVES, 1947). D'entre aquests aspectes ens fixarem únicament en tres, que es potenciaven mútuament: el seu interès i capacitat per al coneixement de les llengües, la seva façana d'editor i impulsor de la cultura i la seva visió altruista i filantròpica de la humanitat.

Bergnes va ser una persona extraordinàriament dotada per al coneixement de les llengües. Dominava el francès, que li era familiar pels seus orígens llenguadocians, i que li va permetre ocupar la càtedra d'aquesta especialitat a l'Escola d'Idiomes de la Junta de Comerç de Barcelona (1830). Però, a més de la llengües romàniques, va aprendre diverses llengües germàniques: anglès, alemany, suec i noruec, així com les clàssiques, llatí i grec. Conseqüència directa d'aquest aprenentatge va ser la publicació de diverses gramàtiques i crestomaties. La primera apareguda, la *Nueva gramática griega* (1833), va ser tan apreciada pels especialistes que li va obrir el pas a obtenir la plaça de professor de llengua grega (1836) als Estudis Generals de Barcelona i, tan bon punt es va reconstituir la Universitat de Barcelona, va guanyar la càtedra corresponent. A més de la gramàtica grega va publicar al 1840 una gramàtica anglesa, que va gaudir d'una acceptació extraordinària, com ho demostra el fet que la quarta edició, de 1882, ja mort el seu autor, va ser de 6.000 exemplars, xifra molt elevada per l'època (BOTRES, 1993: 424). Però encara té més exit la seva adaptació de la gramàtica francesa de Chantreau (1860), que va tenir nombroses reedicions. Palau (1949: 179) cita una 25a edició al 1905, 45 anys després de la primera.

L'altre vessant que va fer de Bergnes una figura important dintre de l'ambient cultural barceloní del segle passat va ser la d'un extraordinari impulsor de l'edició de llibres i revistes (MONTESINOS, 1955). Durant un cert temps (1830-1843) va dirigir una editorial pròpia de la qual van sortir a la llum 265 obres, majoritàriament traduccions dels autors de més èxit a Europa. Les seves *Biblioteca Selecta*, *Portátil y Económica* (1831-1833) i la *Biblioteca Selecta de las Damas* (1832-34) amb 43 i 30 volums respectivament, són considerades pels especialistes com les col·leccions de traduccions més famoses i acurades de l'època (FERRE-RAS, 1973: 74). Sovintejavem els títols d'autors romàntics, com ara Walter Scott, llibres que eren llegits amb avidesa per les joves generacions d'intel·lectuals de principis del segle passat (SOLDEVILA, 1938: 161).

Amb els beneficis que li procuraven les seves exitoses edicions, tant les de caràcter

literari, com les gramàtiques i crestomaties, s'arriscà a la creació de diverses revistes de difusió cultural que eren amb freqüència deficitàries. El seu primer projecte, de 1828, va ser l'anomenada *Biblioteca de Conocimientos Humanos*, col·lecció de quaderns monogràfics, traduïts de l'anglès, que va tenir poc ressò. Al 1833 edita *El Vapor* (1833-1838) en què apareix publicada la famosa «Oda a la Pàtria» d'Aribau. A partir de 1840 inicia l'edició d'una col·lecció francesa de llibres de geografia molt ben acceptada pel públic del país veí. Es tractava de l'*Univers Pittoresque* editat per Fermin Didot que a casa nostra es va titular *Panorama Universal*. Entre 1840 i 1851 hi van aparèixer 55 volums, cada un dels quals descrivia un país diferent, en quals el text anava acompanyat de nombrosos i acurats gravats a l'acer representant monuments i paisatges. Molt poc temps abans d'iniciar aquesta col·lecció fundà la revista *El Museo de las Familias* (1838-1841), un setmanari de cultura general que, anys després, va ser imitat sota el nom d'*El Album de las Familias* (1859-1861) per l'editor del *Diario de Barcelona*. Ambdues revistes seguien molt de prop el model francès donat pel *Musée des Familles*, aparegut el 1833, on alternaven els temes literaris, històrics, antropològics i geogràfics amb els científics i van gaudir d'un cert èxit editorial. Potser cal veure aquesta acceptació com una conseqüència de la creixent industrialització del país que arrossegava també un incipient desenvolupament cultural d'una burgesia, curiosa, no tant amb els temes teòrics de la ciència, sinó en els seus aspectes pràctics. Però el fet és que l'èxit relatiu va estimular a Bergnes a donar un pas més amb el seu programa de culturització, i va oferir una revista on les notícies científiques ocupaven un espai destacat. Aquesta revista seria *La Abeja*.

No sabem del cert quins motius van impulsar Bergnes a adoptar models alemanys en lloc dels francesos, que eren els habituals a Catalunya i a tot l'Estat i que, d'altra banda, ell mateix ja havia seguit en publicacions anteriors. Indubtablement va ser decisiu el bon coneixement que tenia de la llengua alemanya, llengua poc coneguda en els ambients cultes de l'època a casa nostra, fet del qual Bergnes es lamenta a la presentació del primer número de la revista: «*Fuerza es decirlo: escasas son las excursiones que hasta ahora han hecho nuestros hombres instruidos al suelo intelectual de Alemania. La lengua que allí se habla, la más rica y enérgica sin duda, a la par que la más ardua, de la gran familia europea, ha sido hasta ahora otra cabeza de Medusa para los que creen mal empleado el tiempo, no escaso, que requiere su estudio*». Reconeix el paper separador que, en aquest sentit, exerceix la cultura francesa i intenta que la nova revista sigui una veritable aproximació cultural: «*Hasta ahora ha estado la España separada de la Alemania, no solo por su posición, sino también, y de un modo muy señalado, por el espíritu francés que se va extendiendo más y más entre los dos países. [...] Quizás le quepa a La Abeja la dicha de iniciar la unión tan deseada entre los dos países*».

Si bé és cert que les revistes de divulgació científica als països germànics gaudien de força popularitat, creiem que en l'elecció d'aquests models també podien haver influït decisivament aspectes ideològics i religiosos. No han estat gaire estudiats, però sabem que Bergnes tenia contactes amb nuclis protestants afins a l'ideal deista i filantròpic que el caracteritzà tota la seva vida (VENTURA, 1976: 191). Recordem que, entre les seves múltiples empreses editorials, hi figura la versió catalana del *Nou Testament* de la Societat Bíblica de Londres (1832) feta pel seu amic Josep Melcior Prat i Colom, així com la traducció castellana dels dos testaments apareguda el 1837. La influència del protestantisme era present i notòria a les publicacions de divulgació científica en els països en què aquesta creença era majoritària, com era el cas dels països de parla alemanya. Es fa patent aquesta empremta a través d'un didactisme envoltat d'una mena d'aura moral que promou els ideals humanitaris en totes les empreses i ac-

tivitats humanes. Observem, en aquest sentit, que en el projecte de Bergnes el caire religiós no hi falta («*Esta publicación constará sobre todo de pasajes de los escritores alemanes que, llevados de su amor a la humanidad han echado sobre sus hombros la tarea de servir de intérpretes y mediadores entre la ciencia y los que apenas la han saludado [...] imágenes y descripciones del universo; y estos cuadros presentarán a la vista [...] el Divino Autor de todo lo creado*»), així com tampoc el propòsit didàctic («*Creemos que La Abeja podrá ser de utilidad, no sólo a los Sres. Profesores, que hallarán en ella materiales interesantes para dar a sus lecciones mayor novedad y atractivo, sino también para los mismos estudiantes, y hasta para el vulgo, por cuanto unos y otros encontrarán en estas páginas el pasto más selecto, así para el espíritu como para el corazón*»). El model divulgador que es proposen seguir és el de Humboldt, tant pel seu esperit rigorós d'investigador, com pel d'escriptor i pensador amè. Finalment, observem que l'elecció del títol de la revista no es deu a l'atzar, l'abella representa la laboriositat i la tria del més preciós entre els coneixements científics i humans. Del que no hi ha cap dubte és del fet que l'empresa endegada per Bergnes i el seu equip de redacció representa, a mitjan segle XIX, un dels principals vehicles d'introducció de la cultura alemanya, i no solament a Catalunya, sinó a tot l'Estat. Zavala (1972: 70) diu ben explícitament: «*Si desde principios de siglo Nicolás Böhl de Faber había importado las corrientes alemanas, difundiendo a Schlegel y a Kotzebue, ahora Cataluña se convierte en la zona difusora de la cultura y el pensamiento germánico. La revista que más ayudó en este sentido fue La Abeja*».

3. *La Abeja*

Comentem ara, a grans trets, l'estructura de la revista, els seus continguts i la personalitat dels autors i traductors dels seus articles. *La Abeja* era una revista de caràcter mensual, de mida de foli, d'habitualment 40 pàgines i amb una impressió de molt bona qualitat, no solament pel paper i per la tipografia, sinó també pels gravats a l'acer que sovint hi acompanyen als articles. No hi tenia seccions fixes, encara que es mantenia una certa estructura flexible. Primer dos o tres articles de temàtica científica, seguidament alguna biografia d'un destacat home de ciència o algun treball de caire humanista (geografia, filosofia, història, filologia, etc.), per concloure amb fragments literaris i poesies. Habitualment, la revista completava la maqueta de l'última pàgina amb un apartat anomenat *excerpta*, que era una recopilació de proverbis i pensaments filosòfics i morals. La temàtica dels articles científics era prou variada, n'hi havia de tots els camps, des de l'astronomia, les matemàtiques, la física, la química, la fisiologia i les ciències naturals, si bé hi predominaven els pertanyents a aquesta última especialitat. El contingut seguia de prop les indicacions programàtiques: temes de caràcter general, amb un tractament amè i rigorós dintre del caràcter de divulgació global de la revista. Els temes eviten el sensacionalisme tan freqüent en altres revistes, quan tracten animals curiosos, costums estranyes d'altres pobles o descobriments espectaculars de la ciència. Atreu també l'atenció del lector la manca d'articles tècnics o de ciència aplicada, que sovintejaven en altres revistes contemporànies en forma de receptes o trucs pràctics útils per a la llar o per a la indústria.

De l'orientació bàsicament científica de la revista, així com de les fonts germàniques en què principalment es basava, no en tenim cap dubte, perquè a la portada ja es diu clarament: *Revista científica y literaria ilustrada, principalmente extractada de los buenos es-*

critores alemanes por una sociedad literaria. El terme «societat literària» era un eufemisme per designar l'equip de redactors de la revista. En el primer número de la revista, a més d'Antoni Bergnes de les Cases, hi figuren: Miquel Guitart i Buch, doctor en Medicina; Antonio Sánchez Comendador, catedràtic de Mineralogia i Zoologia a la Facultat de Ciències de la Universitat de Barcelona; Antonio Rave, catedràtic de Física a la mateixa facultat i Joan Font i Guitart.

Durant els sis primers números, a cada article consta, a més de l'autor, també el traductor. Miquel Guitart traduïa els temes de fisiologia i de biologia; Antonio Sánchez, els que feien referència a les ciències naturals i Antonio Rave s'ocupava de les ciències fisicoquímiques. Pel que fa a Antoni Bergnes i a Joan Font, que eren els més productius, no hi tenien temàtica fixa, encara que Font es dedicava més que Bergnes a la secció literària. A partir del setè número ja no hi figura el nom del traductor.

La llista d'autors dels treballs científics apareguts a *La Abeja* és llarga, però entre tots ells destaquen els noms d'Otto Ule, Karl Müller i Roszmaezsler, ben coneguts per les seves col·laboracions a *Natura, Zeitung zur Verbreitung naturwissenschaftlicher Kenntniss für Leser aller Stände* (1852-1874), encara que hi havia materials també d'altres publicacions, com ara la revista *Der practische Schulmann* (1853-1887), que posava a l'abast de professors i alumnes de les escoles i col·legis alemanys els avenços científics més rellevants o la col·lecció de petits volums monogràfics, *Aus der Reiche der Naturwissenschaft* (1854-1858) que dirigia Bernstein.

A més dels articles científics, *La Abeja* va incloure també entre les seves pàgines treballs de caràcter antropològic deguts a Franz Friedrich, autor d'una sèrie de narracions, *Aus dem Volksleben: Erzählungen* (1859), molt populars a l'època, així com altres de filosòfics, entre els quals destaquem els de Ludwig Feuerbach, autor de la coneguda obra *Das Wesen des Christentums* (1845), en la qual desenvolupa una teoria segons la qual l'esperit és una manifestació de la natura, que és la veritable realitat primària; d'aquesta teoria emana una concepció sensualista del coneixement que sembla que va atreure a Bergnes.

L'apartat dedicat a literatura i moral va anar guanyant importància al llarg del temps. Hi predominaven les traduccions, tant de prosa com de poesia, de romàntics alemanys. Autors com Richter, Goethe, Schiller, Herder, Hebbel, Uhland, Heine, Klopstock, Lessing, Schleiermacher, Novalis i altres eren traduïts, en molts casos per primera vegada, i sempre amb versions directes de la llengua original. Així mateix, van tenir cabuda els contes de Hoffmann, Grimm i Andersen. També hi trobem, encara que sense tanta freqüència, autors no alemanys, com ara Metastasio, Byron, Walter Scott, Washington Irving, Ossian o Sue. Als últims anys es va endegar una sèrie d'ambiciosos projectes: una de les primeres versions del *Faust* de Goethe, el text original i traducció de la *Divina Comèdia* de Dante i la primera traducció castellana del *Ramayana* de Valmiki, que lamentablement no es va poder concloure. Aquesta presència literària fa que *La Abeja* sigui també una important font documental pel coneixement al nostre país de les complexes relacions entre ciència i romanticisme.

No seria just oblidar, d'entre els articles apareguts a *La Abeja*, les col·laboracions d'autors locals. N'hi havia des del primer moment, però la seva presència es va fer més important en els darrers temps de la revista. A més de les biografies i altres treballs deguts a les plomes de Bergnes i de Font, hi tenim la participació de diversos autors d'articles pertanyents als camps més diferents de la ciència i de la cultura. A manera d'il·lustració anomenem alguns dels autors més importants i la seva temàtica: Miguel Sánchez Ugarte (Geografia), Be-

nito Casals (Fisiologia), F. A. Macias (Filologia), Mateos y Garreta (Física), M. García de Villanueva (Arqueologia), E. de Arteaga (Estètica), Miguel de Mayora (Astronomia), Pedro Felipe Monlau (Medicina), P. J. Muñoz y Rubio (Piscicultura), J. M. de Moner (Dret) i Miquel Pous (Geologia).

4. Bibliografia

- BOTRES, J. F. (1993), *Libros, prensa y lectura en la España del siglo XIX*. Madrid, Fundación Germán Sánchez Ruipérez.
- FERRERAS, J. I. (1973), *Los orígenes de la novela decimonónica*. Madrid, Taurus.
- JURETSCHKE, H. (1954), «Del romanticismo liberal en Cataluña», *Revista de Literatura*, VI, 9-30.
- LLORENS, V. (1954), *Liberales y románticos*. México, Fondo de Cultura Económica.
- MONTESINOS, J. F. (1955), *Introducción a una historia de la novela en España en el siglo XIX y bibliografía de traducciones de novelas (1800-50)*. Madrid, Castalia.
- OLIVES, S. (1947), *Bergnés de las Casas, helenista y editor*. Barcelona, Nebrija.
- PALAU, A. (1949), *Manual del Librero Hispanoamericano*. Barcelona, Librería Palau.
- SOLDEVILA, F. (1938), *Barcelona sense universitat i la restauració de la Universitat de Barcelona (1714-1837)*. Barcelona, Universitat de Barcelona.
- TORRENT, J.; TESIS, R. (1966), *Història de la premsa catalana*. Barcelona, Bruguera.
- ZABALA, I. (1978), *Románticos y socialistas. Prensa del XIX*. Madrid, Siglo XXI.